

16506

QUAEDAM
DE
CHOLERAEPIDEMIA
ANNO 1853 DORPATUM AGGRESSA.

DISSERTATIO INAUGURALIS
QUAM
CONSENSU ET AUCTORITATE
GRATIOSI MEDICORUM ORDINIS
IN
UNIVERSITATE LITERARUM CAESAREA
DORPATENSI

AD GRADUM

DOCTORIS MEDICINAE

RITE ADIPISCENDUM

LOCO CONSUETO PUBLICE DEFENDET

AUCTOR

Albertus Brasche.

Cyrenus.

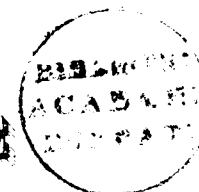
*Si morbi cujuslibet historiam diligenter perspectam habetem,
par malo remedium nunquam non scirem adferre.*

Sydenham.

DORPATI LIVONORUM.

TYPIS VIDUAE J. C. SCHÜNMANNI ET C. MATTIESENI.

MDCCCLIV.

GUSTAVO BRASCHE

PATRI OPTIMO

ET

PROFESSORI

SAMSON DE HIMMELSTIERN

PRAECEPTORI HONORATISSIMO

HAS STUDIORUM PRIMITIAS

PIO GRATOQUE ANIMO

OFFERT

AUCTOR.

I m p r i m a t u r

haec dissertatio ea conditione, ut, simulac typis fuerit excusa,
numerus exemplorum lege praescriptus tradatur collegio ad libros
explorandos constituto.

Dorpati Livon. Idib. Decbr. a. 1854.

Dr. Bidder,

ord. med. h. t. Decanus.

D17870

Ex quo tempore cholera, fines pristinos egressa, Europam quoque vastando peragravit, celeberrimi suae aetatis medici ad observandam hanc epidemiam incubuerunt. At, licet quaestiones gravissimae ad choleram spectantes ab omni parte pertractatae fuerint, tamen hodie quoque summa virorum eruditorum dissensio hac in re animadvertitur, quam solum observationes diligenter institutas in medium proferendo temporum decursu sublatum iri sperare possumus. Sic et hanc epidemiae Dorpati observatae enarrationem pro exiguo ad haec studia additamento haberi velim, epidemia illa eo majorem animi mei attentionem ad se vertente, quod et ipse, professori summe venerando *Samson de Himmelstiern* medicus auxiliarius in nosocomio urbano adjunctus, illi oppugnandae operam navavi. Itaque a praeceptore dilectissimo doctissimoque professore *Samson de Himmelstiern*, ut ad doctoris gradum rite adipiscendum hanc dissertationis con-

scribendae materiam deligerem, admonitus, eo libentius huic consilio obsecutus sum, quod ita larga mihi oblata est occasio, cuique medico tironi exoptatissima, doctrinae provinciam hucusque tam obscuram et reconditam subtilius perscrutandi.

Reliquum est, ut omnibus, qui in exaranda hac commentatione strenuo auxilio mihi adfuerunt, praesertim autem praeceptori honoratissimo, professori celeberrimo *Drⁱ Samson de Himmelstiern*, qui non solum in dissertatione ha scribenda impigre me adjuvit, verum etiam omnium praeceptorum, sub quorum auspiciis in hac Caesarea universitate litteris studui, plurimum ad meam artis medicae cognitionem quam maxime locuple tandem contulit, propalam nunc toto animo debitas gratias persolvam.

PRAEFATIO.

Ut in quovis morbo epidemico, item in cholera ad practicum artis medicae usum plurimum interest, ut quaeratur, num ullo modo, ne cholera aliquo loco appareat, impedire possimus. Quod si nobis non contigerit, quaestio offertur, qua ratione, quominus morbus accrescat ac latius propagetur, prohibeamus. Denique maximi momenti est, cognosci, qua ratione homini morbo jam affecto salutem restituere possis.

Quod ad primam quaestionem pertinet, ante omnia nobis cognitum sit necesse est, num principium, morbum provocans, ex atmosphaera, an ex ipsa affectione originem suam duxerit, i. e. num morbus miasmaticus sit, an contagiosus, an miasmatico-contagiosus, ut videlicet in singulis casibus, ne principium istud amplius evolvatur latiusque propagetur, apta agendi ratione praecavere contingat.

Ad singulorum aegrotorum curationem quod spectat, medicorum est investigare, cujus curae successus faustissimi fuerint, ac num forte quaedam extent symptomata, quibus quum choleram exorituram esse iam ante cognosci possit, nobis potestas facta sit, accommodata agendi ratione impediendi, ne morbus, quem omni

curationi tam pertinaciter resistere satis constat, vehementius erumpat.

Epidemia, hic Dorpati anno 1853 grassata, quid ad explicandas has quaestiones attulerit, equidem in hac dissertatione exponere conatus sum, ad quaedam morbi propria, partim a me ipso observata, partim a medicis in arte magis versatis, imprimis a professore honoratissimo *Samson de Himmelstiern*, mihi relata, medicorum animos conversurus.

CAPUT I.

Cholerae propagatio.

Dorpatum, sub 58° 22' 47" latitudinis borealis, et sub 24° 23' 15" longitudinis, inde a Parisiis computatae, situm, hoc tempore fere quatuordecim incolarum millibus tenetur. Oppidum in valle, undique collibus altioribus circumdata, quam flumen Embach appellatum, partem sinistram versus angulum formans, perfluit, ita est conditum, ut exigua tantum pars ab utraque fluminis ripa altiore loco posita sit, reliqua parte aliquanto inferius constituta. Ad dextram eamque altius sitam fluminis ripam, quae sensim ac paullatim decursum descendit, et maxima et optima oppidi pars, amphitheatri ad instar aedificata, situm obtinet. Tum, ubi flumen urbem intrat, tum, ubi illa excedit, regio admodum depressa fere eadem, qua flumen, posita sit altitudine, praesertim in angulo illo, modo memorato, ubi quidem in solo palustri, quotannis tempore verno ex parte inundato, deterior urbis pars constituta est. In qua parte domos humiles parvasque, male aedificatas, conspicias, quarum pleeraeque magna hominum in summa egestate sordibusque viventium multitudine refertae sunt. Ante urbem ac pone eam flumen prata paludesque late extensas praeterlabitur.

Anno 1853 tempore vernali acerrima febris intermittentis epidemia in hac urbe saeviit, quae, quum solito maturius

jam mensibus Januario et Febuario ingrueret, mensibus Majo Junioque ad summum vehementiae fastigium provecta, demum, cholera exorta, finem cepit.

Accessit, quod illo anno ver flumine praeter modum aquis inflato excelluit, qua re factum est, ut oppidi pars, inferius sita, cujus modo mentionem injecimus, praesertim loca in angulo illo posita, fere tota aquis inundarentur. Quae quum vix recessissent, homines in domicilia sua etiamtum humida remigrarunt.

Operae pretium est admonere, mense Febuario in viro annos 81 nato cholera nostratem summa cum vehementia exortam esse, quae massis biliosis vomitu ejectis, cardialgia gravissima, maximo virium collapsu, extremitatum frigore, cyanosi manifestata in convalescentiam exiit. Qui casus singularis num forte aliquo cum epidemia postea insecuta connexu contineatur, haec quaestio, ut mea fert opinio, potius neganda esi, quam affirmanda, qua in re tamen nescio an ille velut praemonitor epidemiae secuturae praecesserit.

Mense Junio, barometri hydrargyro eundem, quem in his regionibus solet, statum, aliquot lineis pollic. 28 inferiorem, obtinente, coelo sereno siccoque, tempore meridiano calorem circiter + 18° R., nocte + 7° R. offerente, ventisque a partibus diversissimis flantibus, et Dorpati et in locis circumjectis dysenteria erupit, quae forma leniore usque ad mensem Sextilem excutem perdurabat.

Interim a Petropoli, qua in urbe cholera per integrum annum 1853, quamvis gradu minus vehementi, adfuerat indeque mensibus Junio et Quintili valde increverat, ad nos quoque propius propiusque accessit, atque in oppidulo, 130 milliarum russica a Dorpato ad septentriones versus distante, cui Weissenstein nomen est, apparuit. Praeterea a Riga quoque, ubi jam mense Junio extremo cholerae casus fere quinquaginta satis vehementes exstiterant, epidemia tamen a die 8. m. Quintilis demum exorta, morbus usque ad districtus Dorpatensis viciniam fere 60 mill. russ. a Dorpato parte occidentali sitam progressus in singulis casibus observatus esse dicitur. Verumtamen urbs Dorpatum ipsa, quamquam hic quoque genius epidemicus mense Quintili non nimis calido diarrhoeis, vomitu spasmisque surarum hic illic observatis vim suam exhibuit, integra atque intacta manebat.

At m. Quint. d. 27 cholera primū apparuisse nuntius in nosocomium allatus est, aegrotusque extemplo illuc ad-
vectus. Is mendicus erat senior caecusque, in angulo flumine
formato habitans, qui tempore ultimo urbe omnino non ex-
cesserat.

Jam quaeritur, num hic casus omnino primus fue-
rit, Dorpati observatus? quaeque momenta, aut in ipso
Dorpato evoluta, aut fortasse contactu hominis ex
loco infecto venientis allata malum provocaverint? Etiam si,
quum plebs infima non admodum festinare soleat ad artis
auxilium implorandum, fieri potuerit, ut ante hunc casum
jam alii adfuerint, tamen, quantum percunctando compertum
est, casus memoratus omnium primus fuisse videtur. Etenim
epidemiae, quae anno 1848 saevierat, memoria recentior
fuit, quam ut „morbi spastici“, quo nomine vulgus cholera
appellabat, symptomata observata in hominum ora non
venisse crederes. Nec magis pro certo contendere licet, ae-
grotum cum nullo homine e regione infecta huc advecto rem
habuisse, id quod eo facilius accidere potuit, quoniam ille
ad stipem emendicandam cauponas omni tempore cujusvis
generis hominibus repletas adire coactus est. Adde quod
momenta proclivitatem quandam ad affectionem afferentia
sat multa in ejus vita adesse potuerunt, quippe quem sae-
pius et nutrimentis pessimis usum esse et tempestati aspe-
rae obnoxium fuisse admodum sit verisimile.

Mendicus ille, malo repente cum omnibus suis sympto-
matis exorto, in nosocomium urbanum fuit allatus, ubi vi-
ginti fere horis circumactis, morbi stadio algido mortem, oc-
cubuit.

Attamen hic casus singularis non erat nisi epidemiae
praenuntius; nam usque ad d. m. Sext. 9, quo tempore,
quamquam aëris temperies in universum mitior erat et ba-
rometri hydrargyrum solitum statum obtinebat, singulis
diebus tamen mane, praesertim die 8, densae exortae erant
nebulae, nullus cholerae casus in observationem venit.

Nocte autem inter d. mens. Sext. 9 et 10 interjecta in
nosocomio urbano prope flumen, ea, qua salubriore oppidi
parte excedit, regione posito, aedificio humido et incom-
mode sito, aegroti 3 in diversis aedium partibus jacentes,
nempe miles veteranus annorum 80, hemiplegia affectus,

longo ex tempore diarrhoeis laborans, milesque annorum 25
tuberculosi nec non ex aliquot hebdomadibus diarrhoeis af-
fectus, ac puellula annum cum dimidio nata, nosocomi in
aedium ala conclave humidum frigidumque habitantis filia,
quae, usque ad noctem omnino sana, pridie sat magnam
baccarum grossulariae nigrae copiam assumserat, cholera
sunt correpti. Qui tres casus pro epidemiae primordiis ha-
bendi sunt, cujus quidem tres periodos nobis videmur
discernere posse. Quarum prima ab ipsis initiis usque ad
m. Octobris diem 7., altera a m. Octobr. die 7. usque ad
Novbr. diem 5., tertia denique a m. Novbr. die 5. usque
ad epidemiae finem (m. Novbr. d. 18) continuatur.

**Periodus prima a m. Sext. d. 10 usque ad m. Oct.
d. 7 per octo hebdomades continuata.**

Jam m. Sext. d. 10 tempore vespertino in domo qua-
dam juxta nosocomium prope flumen sita duo homines mor-
bo affecti sunt, indeque nonnulli aegroti, quorum pars dy-
senteria et diarrhoeis inveteratis ad malum procliviores red-
diti erant, in nosocomio ipso correpti fuerunt.

Inter quos puer erat annos 8 natus, post scarlatinam,
ut videbatur, ex hydropo laborans, qui non solum cholera
est affectus, sed etiam, horis viginti elapsis, diem supremum
obiit. Ceterum in epidemiae decursu nobis saepius oblata
est occasio observandi, hydropo homines nequaquam a cho-
lera tuto praestari.

Jam die m. Sext. 12 in castris fere passus 3—400 a
nosocomio distantibus in fluminis vicinia sitis magnaeque ho-
minum multitudine refertis tres cholerae casus sunt obser-
vati. Qua in re mirationem movet, quod morbus non in do-
mus parte inferiore valde humida sordidaque et ingenti
hominum multitudine impleta, sed potius in contignatione
secunda, aëri longe magis patenti mundaque, et ab homini-
bus, ut videbatur, multo fortunatioribus habitata, in domicilio
decurionis militum, qui tum ob fistulam visicae urinariae in
nosocomio erat, erupit. Qua de causa, quum cognoverimus,
uxorem hujus decurionis, juxta cujus lectum die Sext. 10
tempore matutino unus ex casibus memoratis inciderat, ma-
ritum eodem mane adisse, suspicio de cholera sic propa-

gata animum subit. Feminae illius mater, biduo post malo correpta, horis 24 transactis, medico nullo in auxilium vocato, vita decessit, quo eodem die in eodem conclavi miles veteranus annos 60 natus in morbum incidit. Die sequenti femina, de qua diximus, ipsa morbo correpta est.

Praeter omnium expectationem in domo illa tunc quidem nemo amplius cholera affectus est, quae tamen multo post eodem recurrit.

Die m. Sext. 14. et 17. anno 1853 medicorum districtus Dorpatensis saluti prospicientium collegium consessum habebat, quo decretum est, ut silentio ac sine motu ad morbi propagationem praecavendam rationes inirentur, aegrotisque auxilium quam citissime praeberetur. Quem in finem omnia ea aedificia, quae et minime salubria et hominibus maxime referta essent, priusquam cholera in iis oriretur, aut vacuefieri aut purgari incolaeque interea in castris vacuis habitare placuit. Praeterea praecepta ad cholerae pericula vitanda typis excusa tum per urbem tum ruri distributa sunt, nec non ad singulas domus visitandas tota urbs inspectoris curae mandata est, qui sibi in singulas urbis regiones septenos vel octonos adjutores deligeret. Quibus adjutoribus negotium est datum, ut bis in die omnes suae regionis domos circumeuntes munditiae necessariae domibusque, quae nimis refertae essent, ventilandis providerent, et, si quis morbo implicitus esset, indicerent, medicumque advocarent, et, antequam is advenisset, primum auxilium ferrent, ad quod praestandum illis necessaria erant praecepta. Namque observatum erat, quo citius auxilium esset latum, eo meliore id adhibitum esse successu.

Ad haec, ne artis auxilium et necessaria aegrotantium cura deesset, medicinae studiosos jam exercitiores et alios artis peritos apud urbis medicos et inspectorem diem noctemque, si auxilio opus foret, ad juvandum paratos per vires praesto esse placuit, mulieresque, quae nosocomiarum munere fungerentur, conductae sunt. Cubicula ab urbis magistratibus ad aegrotos cholera laborantes recipiendos destinata in domo, a nosocomio solito duabus areis disjuncta, aëri pervia, ex oecis altis composita, instructa sunt. In quas aedes, quum nosocomium urbanum, utpote in quo nonnulli jam cholera aegrotassent, infectum esse putaretur, ae-

groti cholera non correpti translati fuerunt, feminis nonnullisque, qui custodia tenebantur, exceptis, qui quum in aedibus recens instructis eo, quo aequum erat, modo separatim collocari nequirent, per totam contignationem superiorem, sat amplam atque aëri perviam, sunt distributi. Admonendum est, aegrotorum in aedes illas translatorum neminem postea cholera fuisse correptum. Nosocomii urbani pars inferior aegrotis ex cholera laborantibus est concessa.

Inde a d. m. Sext. 17. usque ad d. 19. morbus brevi intervallo cessavit, quo tempore tamen creberrime colica, cum extremitatum frigore, pulsu parvo, insigni gravitatis sensu conjuncta, apparuit, symptomatis, quae diximus, post sudores evanescentibus. Praeterea in nonnullis hominibus debilitas subita capitisque obnubilatio brevi desinens observata est, evacuationibus tamen per anum et os omnino deficientibus.

A d. m. Quint. 19 ad Sext. extremum in variis urbis regionibus plures cholerae casus, nullo inter eos connexu reperto, alii sporadici, alii in una eademque domo, praesertim in domibus fluminis in oppidum introitui et exitui proximis, sunt observati.

Jam d. m. Sext. 20 singuli cholerae casus ruri exstiterunt, inde tamen non ulterius propagati, qui omnes ad eos pertinebant homines, qui aut eodem die, aut biduo aut pluribus, antequam in morbum implicarentur, diebus in urbe fuerant. Quo modo epidemia usque ad hujus periodi exitum continuata, in universum non tam multas sibi deposcens victimas, semper iisdem oppidi regionibus continebatur.

Mense Septembri medio cholera ruri quoque epidemice saevire coeperat, ita ut nonnullis in vicis ex centenis deni aegrotarent. Qua in re morbi initia semper in iis hominibus animadversa esse videntur, qui urbem adierant, morbo brevi post tempore aut die eodem aut proximis subsequenti-
bus ingruente. In praedio quodam, quod septem miliaria russica ab urbe abest, cholera verisimillimum est per vestes hominis, in nosocomio Dorpatensi illo morbo extincti, esse propagatam. Omnino ruri morbum aut per homines aut per res transferri manifesto apparuit, semper in regionibus remotioribus choleraque nondum affectis illis hominibus

primum in morbum incidentibus, qui aut aegrotos viserant, aut eorum exsequiis interfuerant.

Duobus tantum locis partis oppidi salubrioris cholera exstitit, nempe prope forum, mercatorem sat opulentum aggressa, qui, postquam vesperi largam suillae pinguis-simae portionem consumsit, noctu affectus est, et in magistratus cujusdam domo in dextra eademque superiore ripa fluminis sita. In neutro horum casuum ullum monstrari potuit contagium, in altero ne causa quidem occasionali aperta. Mercator convaleuit, dum in magistratus domo ex quatuor, qui aegrotabant, mulier vetula, 70 annos nata, sola sanata est.

In universum Dorpati cholera hac periodo 118 affecit, quorum, 60 mortuis, 52 convaluerunt. De sexu si quaeratur, fere totidem mares, quot feminae, morbo impliciti sunt. Aegroti partim annos 35—50 nati, partim, iique plurimi, debiles et seniores erant, dum infantes annis 12 minores, hominesque annorum 12—25 perpauci morbo correpti sunt.

Periodus secunda a d. m. Octob. ad 7 d. m. Nov. 5, per quatuor hebdom. continuata.

Inde a 7mo m. Octob. die cholerae casus quotidie numero adaugeri coepti sunt, morbo tamen in iisdem oppidi regionibus inferius prope flumen sitis se continente paucisque tantum casibus in salubriore urbis parte, in domibus ad ripam dextram positis, ita tamen, ut non ulterius propagarentur, observatis. Aegrotantes plerumque homines sunt ordinum inferiorum, partim huc Dorpatum peregre advecti, partim aut uno aut aliquot, antequam corriperebantur, diebus in iis regionibus versati, in quibus cholera vehementissime saeviebat.

Domus nonnullae magna hominum multitudine repletae, quas et priores epidemiae praecipue invaserant, quamvis nullo modo a vicinis differre viderentur, tamen cholera omnino sunt vacuatae. Memoratu dignum est, ex domus cujusdam parvae admodumque refertae habitatoribus, in qua domo jam plures cholerae succubuerant, quum in alias aedes transmigrare jussi essent, neminem, quoad in hoc novo domicilio habitarent, morbo vexatum esse, postea vero, quum in prio-

rem habitationem rediissent, extemplo omnes cholera affectos maxima ex parte esse extinctos.

Die mensis Octobris 8 in castrorum, de quibus supra mentionem intulimus, contiguatione inferiore cholera erupit, in superiore jam d. 13 m. Sext. i. e. hebdomadibus 8 ante, tribus casibus gravissimis observatis. In parte inferiore aegroti 15 morte obierunt.

Hac quoque epidemiae periodo homines aut peregre advectos, aut qui, ipsi in urbe habitantes, domos, in quibus malum grassaretur, adissent, perbreve tempore, plerumque jam die eodem, vel tertio morbo correptos esse compertum est. Saltem cholerae prodromi, ut pressus in abdomine perceptus et diarrhoea, confestim apparebant.

In hanc quoque periodum et affectio et mors hominis cujusdam superiorum ordinum, nempe juvenis, qui examen, ut in studiosorum numerum reciperetur, subeundum praeparabat, incidit. Qui in urbis regione, ubi cholera satis vehementer saeviebat, idque in domo, in qua nonnullis diebus ante cholerae casus, quamquam levior, adfuerat, domicilium habuit. Diarrhoeae per aliquot dies, priusquam totus cholerae symptomatum complexus ingrueret, praecesserant, morbo ipso post succorum mellitorum carnisque pinguioris usum in hominis juveni noti domicilio exorto. — Unde quum domum esset relatus, octo post morbi initium horis vita decessit. Aegroto vixdum ex noti domicilio delato, ejus aedificii possessor, domum reversus, rerum actarum nescius, eidem lecto, in quo aegrotus vestibus suis indutus fere demidiam horam jacuerat, incubuit. Tempore nocturno paucis postquam dormitum ierat horis colica gravissima cum diarrhoea vehementi orta est, quae mala sequenti demum vespere post tincturae anticholerae Tielemanni usum cessarunt.

Monendum est, in nosocomio urbano aegrotos, in lectis quibusdam collocatos, cito mortem occubuisse, quae res ita praecavenda videbatur, ut lecti aqua fervida abluerentur.

Dum inde a d. m. Sext. 10 usque ad d. m. Octobr. 8 i. e. intra hebdomades 8 homines 118 curati sunt, quorum, 60 mortuis, 52 convaluerunt, 6 in nosocomio remanebant, inde a d. Octobr. 8 ad d. Nov. 4., i. e. hebdomadibus 4, homines 135 artis auxilium petiverunt, ex quibus quum,

62 mortuis, 50 convaluisse, aegrotorum 29 curandi remansere.

Hac periodo aliquanto plures feminae, quam viri, aegrotarunt; nulla vitae aetate aut admodum paucis aut per multis morbi casibus eccellente.

Per totam hanc periodum hydrargyri in barometro statum solito altiore observarunt, in qua rerum conditione hic Dorpati semper longe plurimi aegrotare dicuntur¹⁾. Nam, dum hydrargyri in barometro status aliquot lineis pollice 28 inferior esse solet, inde a d. m. Octobr. 40. usque ad diem m. Nov. 4., exceptis die Octobr. 17 (27" 11") et d. 28 (27" 9"), hydrargyrum in barometro semper 28" superabat, quin etiam ad 28" 7" adscendit. Epidemiae exacerbatio num ullo connexu cum hac hydrargyri adscensione teneatur, eo videbitur incertius, si resperimus, epidemiam a d. m. Nov. 5. usque ad d. 18 celeriter deminutam omnino evanuisse, barometri hydrargyro usque ad 28" 9" adscendente.

Ad tempestatem quod attinet, ea pariter ac mense Septembri humida turbidaque erat, coelo, quod multis obductum erat nebulis, in singulas horas tantum sereniore facto. Tempore meridiano, aequae ac mense Septembri, temperies $+8^{\circ}$ — $+10^{\circ}$ R. erat. Primis mensis Octobr. noctibus frigus incepit, die 5 usque ad — 4° R. adauctum.

Periodus tertia a. m. Nov. d. 5 ad epidemiae finem d. m. Nov. 18 continuata.

Inde a d. m. Nov. 5 casuum numerus decrevit, morbi vehementia tamen non minuta, ita ut a d. m. Nov. 18 epidemiam finem cepisse statuere liceat. In universum homines 283 cholera affecti sunt, quorum 140 mortui, 137 sanati, 6 curandi relictos sunt, unde videmus, inter centenos aegrotorum quinquagenos mortem obiisse.

Conspetus.

A d. 10 usque ad d. 19 m. Sext. morbo correpti sunt				12, mortui	9, sanati	1, curandi	2
" 19	" 26	" " "	" " "	8	" 4	" 2	" 4
				20	" 13	" 3	" 4
" 26	" 2 m. Sept.	" " "	" " "	9	" 5	" 1	" 7
				29	" 18	" 4	" 7
" 2	" 9	" " "	" " "	7	" 4	" 3	" 7
				36	" 22	" 7	" 7
" 9	" 12	" " "	" " "	4	" 3	" 6	" 2
				40	" 25	" 13	" 2
" 12	" 16	" " "	" " "	17	" 11	" 2	" 6
				57	" 36	" 15	" 6
" 16	" 19	" " "	" " "	13	" 3	" 2	" 14
				70	" 39	" 17	" 14
" 19	" 23	" " "	" " "	20	" 8	" 10	" 16
				90	" 47	" 27	" 16
" 23	" 30	" " "	" " "	19	" 6	" 12	" 17
				109	" 53	" 39	" 17
" 30	" 7 d. m. Octobr.	" " "	" " "	9	" 7	" 13	" 6
				118	" 60	" 52	" 6
" 7	" 14	" " "	" " "	33	" 14	" 7	" 18
				151	" 74	" 59	" 18
" 14	" 21	" " "	" " "	31	" 18	" 9	" 22
				182	" 92	" 68	" 22
" 22	" 28	" " "	" " "	29	" 16	" 20	"
				211	" 108	" 88	" 15
" 28	" 4 d. m. Nov.	" " "	" " "	42	" 14	" 14	"
				253	" 122	" 102	" 29
" 5	" 11	" " "	" " "	21	" 12	" 21	"
				274	" 134	" 123	" 17
" 11	" 18	" " "	" " "	9	" 6	" 14	"
				283	" 140	" 137	" 6
" 18	" 25	" " "	" " "	0	" 0	" 6	"

283 mortui 140 sanati 143 curandi 0

1) *Fühlmann*: Geschichte der Ruhrepidemie zu Dorpat im Sommer 1846.

Ceterum, quum saepius medicus ad aegrotos cholera correptos advocatus alios, auxilio non petito, jam mortuos inveniret, aegrotantium numerus major quam 283 fuisse credendus est.

Hac quoque epidemia medici cujusdam peritissimi dictum vel maxime confirmatur, qui, quum homines cultiores momentis noxiis, quae cholerae origini faveant, se non exponant, cholera multitudinis imperitae morbum esse censuit. Casus observati, perpauca exceptis, ad infimos hominum ordines pertinuerunt, qui quidem diaeta parum nutriente atque inflante uti solent. Pauci superiorum ordinum homines, quos cholera invasit, omnes in victu excessum admiserant.

CAPUT II.

Morbi decursus.

In dimidia fere casuum observatorum parte, antequam omnium symptomatum complexus ingrueret, prodromi quidam praegressi erant, plerumque diarrhoea, interdum et pressus in abdomine perceptus ac nausea, quae signa ferme dies 4—8 perdurabant.

Si quando nulli praecesserant prodromi, omnium symptomatum complexus, plerumque prima luce, subito apparerat, aut, nonnullis alvis admodum copiosis dejectis, continua serie vomitus spasmi cum magna debilitate animique anxietate conjuncti exoriebantur.

Alvis primum dejectis massae faecales admixtae erant, sed brevi, faecum colore omnino evanescente, alvi ex massis notis, aquae ad oryzam coquendam adhibitae vel cremori avenae diluto similibus, consistebant, floccis albidis hic illic natantibus. Nonnunquam alvi, id quod praecipue hebdomadibus primis in nonnullis observatum est casibus, minus lucidae erant, fluido lacteo, in quo granula pellucida pulti ex medulla cycae paratae simillima natabant, consimiles, quae massa saepius sedimentum satis copiosum praebebat. In casibus 25 toto epidemiae decursu disper-

sis inter aegrotos in nosocomio curatos cholero-dysenteria, quae dicitur, exstitit, in qua alvi colore rosaceo tinctae aut cum tenesmis aut sine eis deiciebantur, paulatim colorem caldae cacaoticae accipientes odoremque foetidissimum spargentes.

Massae vomitu ejectae alvis, quae prope ad aquam oryzae coquendae adhibitam accedebant, consimiles saepe paullo lucidiores cernebantur, permagna potuum assumptorum, plerumque extemplo vomitu emissorum, copia dilutae.

Chemica et physica excrementorum pervestigatione, quum probabile esset, non alia observatum iri, quam quae *C. Schmidt* ²⁾ ante invenisset, in hac epidemia omnino abstinuimus.

In adultis, postquam evacuationes per os et anum cholerae peculiares coeptae erant, spasmi haud deesse solebant. Ex aegrotorum ultra annum 12 provectorum, qui in nosocomio curati sunt, numero 19 tantum spasmi carebant. Erant hi partim aetate media, partim exacta, quorum 9 mortem obierunt. Memoratu dignum est, ex infantibus 14 annis 12 minoribus in nosocomio curatis duodecim, in quibus evacuationes ex parte admodum copiosae essent, pulsusque fere cessaret, spasmi per totum morbi decursum omnino caruisse. De duobus reliquis parum constat, utrum spasmi adfuerint, necne, quum in commentariis nosocomii nulla eorum injecta sit mentio, sed in universum omnia cholerae symptomata adfuisse dicantur. Nec omittendum est, horum infantum alterum annum cum dimidio natum fuisse, qua aetate tenerrima num spasmi adsint necne, non tam facile est dijudicatu. Reliquorum infantum 12 unus annum cum dimidio natus erat, ceteris annum aetatis tertium jam egressis, majoreque ex parte annos 6—10 natis, qua aetate infantes, quo loco dolores percipiant, vere indicare haud nesciunt. De decursu si quaeras, quem cholera in infantibus annis 12 minoribus domi curatis inierit, in eorum plerisque, quantum comperi, nulli apparere spasmi, quod quidem phaenomenon, quum spasmi non in levioribus modo morbi formis, sed in

2) Charakteristik der epid. Cholera gegenüber andern Transsudationsanomalien. 1850. Leipzig und Mitau. pag. 70—75.

gravissimis etiam casibus defuerint, tanto majorem mirationem movet, quod infantes ad cujusvis generis symptomata spasmodica tantopere proclives esse inter omnes convenit. Spasmi plerumque solis continebantur suris, interdum tamen in pedum digitis, in femorum musculis, in brachiis digitisque, in musculis dorsalibus, nonnunquam et in diaphragmate, et tum quidem singultu manifestati, nec non in vesica urinaria vacua, urinae mittendae nisu vehementissimo admodum molesto plurimumque doloris ciente indicati, apparebant. Hic vesicae urinae spasmus creberrime primae epidemiae periodo ingruit. Porro praeter hos cremastri spasmi observati sunt, quibus testiculi nonnullis in casibus usque in canalem inguinalem propulsi erant.

Spasmi diaphragmatis, vesicae urinae et cremastri plerumque per longius tempus durantes aegrotos ad mortem usque vexabant. Extremitatum spasmi aut dolore perpetuo, in quo musculorum contractio interdum omnino non, aliàs parum animadverti poterat, aut musculorum contractionibus, quae intervallis vel majoribus vel minoribus, saepe singulis sexagesimis, redeuntes, multumque doloris moventes a medico tangente plane cognosci poterant, consistebant, quae contractiones nonnunquam eo vehementiae processerunt, ut brachia, manuumque pedumve digiti admodum inflecterentur, vel extremitas surae spasmis magnopere extenderetur. Semel, quo casu praecipue muscoli dorsales spasmis correpti erant, altera quaque sexagesima opisthotonus exstitit, quo factum est, ut media corporis pars a lecto extolleretur.

Symptomatis modo descriptis magna aegrotantis anxietas, respiratio magis minusve impedita, vox debilis sonoque carens et rauca, sensus pressionis et constrictionis in cordis scrobiculo perceptus, quem quidem aegroti nonnunquam maxime querebantur, accesserunt, quo facto, brevi tempore, saepius post primas statim evacuationes, horrenda ista facies cholERICA, in omnibus aegris formidolosam quandam similitudinem provocans, formata est. Oculi profundius in orbitas suas depressi annulo fusco in colorem caeruleum abeunte circumdati sunt, nasus acutior exsistit, totaque in facie insigni collapsu exorto, singula lineamenta summum horrorem indicant. Cum facie et reliquum corpus collapsum et ab-

domen cavatum est, aegrotusque summa inquietudine vexatus huc illuc jactatur.

Pulsus vel brevior vel longior post tempore, saepe jam intra horae spatium, minor minorque factus denique omnino evanuit, cutisque, praesertim in locis a corde remotioribus, in brachiis cruribusque, in naso, totaque faciei parte inferiore, caerulea ac magis minusve frigida, contrectanti interdum marmori simillima videbatur.

Mirabile et hoc erat, quod in compluribus aegrotis, in nosocomio curatis, nulla certa inter caloris pulsusque decrementa ratio intercedebat, unde evenit, ut aut, pulsu etiam pleno, cutis marmoris ad instar frigida esset, aut vice versa, pulsu omnino parvo atque jamjam evanescente, cutis calida cerneretur. Quin etiam, in quibus pulsus radialis omnino cessaverat, cutis calor tamen a norma non discesserat. In his aegrotis, dum alioquin omnes corporis partes non tectae marmoris instar frigidae apparebant, id quod, morbo rapidius decurrente, saepius celerime, idque multo antequam pulsus evanesceret, accidit, normalis cutis temperies manebat, pulsu plures per dies omnino deficiente, ita ut his, stethoscopio in usum vocato, pro ambobus cordis sonis strepitus unus isque debilis habitui similis, quem verisimile erat systolicum esse, perciperetur. Ita calorem normalem, sanguinis circulatione ideoque materiarum vicissitudine summopere retardatis, longius per tempus tamen durare posse, quod equidem sciam, ad hunc diem nunquam est observatum.

Quae observatio si forte tempore futuro confirmetur, praesertim si miram Dr. *Hübner* et *Bärensprung* observationem, qua cutis temperiem post mortem adeo sex gradibus accrescere viderunt, respexerimus, theoria de calore, quae nunc divulgata est, materiarum vicissitudine nixa pro falsa habeatur.

In stadio algido pulsum frequentiore evadere, id quod *Henoch* ³⁾ contendit, quo teste pulsus tam acceleratus 90^{ies} — 120^{ies} in sexagesima micat, nos quidem in cholera asia-

3) *Canstatt's spec. Pathol. und Therap.* 3. Auflage von Dr. *Henoch*, Erlangen 1854. Vol. I. pag. 471.

tica perfecte evoluta non observavimus. At nonnullis tamen in casibus, dum epidemia ipsa durat, cholera nostras existit, in qua massis vomitu ejectis alvisque multum bilis admixtum erat, linguaque indumento flavo tecta siccaque apparebat ac praeter pulsus frequentiam alia quoque febris symptomata in oculos incurrebant.

Cutis tono omnino carens, ita ut quaeque plica contracta longius per tempus maneret, hoc tempore contrectanti viscidam humidamque se praestabat, cutis secretionem tamen raro tantum, at tum quidem magnopere, adaucta.

Urinae secretio, simulatque copiosiores exstiterunt evacuationes, omnino suppressa erat, ita ut illis quoque in casibus, in quibus, vesicae urinae spasmus vehementissimo exorto diutiusque continuato, ad aegrotorum de magno mingendi nisu querentium animos tranquillandos catheterem immisimus, perpaucae urinae guttulae provenirent.

Morbo aut paucarum horarum spatio, aut, si quidem decursus lentior erat, diebus 2—3 ad summum vehementiae fastigium provento, extremitatum spasmi plerumque cessabant, solis singultibus spasmisque vesicae urinae et cremastri usque ad mortem manentibus. Jam evacuationes parum copiosae erant, vomitusque loco vomituritio irrita ingruerat, et aegroti, pulsu carentes, marmoris ad instar frigidi, cyanotici, spiritu frigido, apathici per horas 40, dum vita paullatim cessaret, jacebant. Iis in casibus, in quibus aegroti ex hoc stadio morte non abrepti sunt, pulsu rursus pleniori facto, frigus, cyanosis, cutisque secretio evanescebant. Inde, urinae secretionem redeunte, morbus celerrime ad convalescentiam inclinabat. Nunquam tamen sudores convalescentiae praecedere vidimus, qui potius saepe profusi facti mortem comitabantur.

Quae reactio interdum rursus evanuit, aegrotis in stadium algidum recidentibus. Saepe vomitus vel diarrhoea longius per tempus durabant, quibus feliciter sublatis, multi aegrotorum etiam, postquam ex cholera convalescerant, brachiorum crurumque doloribus, qui prope ad rheumaticorum similitudinem accedebant, vexabantur. Quae res in aliis quoque epidemiis est observata.⁴⁾

Semel tantum, aegroti ex stadio algido convalescente, mania ex cholera remansit, quo statu mulier plures per hebdomades incitatore animo usa variis hallucinationibus deludebatur. Qui status tamen, nulla cura adhibita, paullatim cessavit.

Inter frequentissima phaenomena reactionis periodo propria etiam symptomata cerebri affectionem indicantia referenda sunt. Quae capitis obnubilatione doloreque et calore ac faciei rubore brevi temporis spatio, horis 6—12, evanescentibus consistebant, quem statum *Reinhardt* et *Leubuscher* „convalescentiam protractam“ appellarunt, aut, si quidem graviora erant, morbum, quem typhoidem dicunt, efficiebant, id quod in nosocomio 39^{ies} est observatum. Singula symptomata, stadio algido peculiariora, velut vomitus ac diarrhoea, in typhoide quoque durabant, nonnunquam etiam cyanosi cum cute plerumque calida, saepius frigida, manente. Praecipua typhoidis symptomata haec erant: mens sui non compos, coma, in qua plerumque respiratio omnino apoplectica stertensque erat, vel deliria, capitis calor, facies rubefacta, conjunctivae vasa sanguine repleta, lingua sicca, pulsus irritatus, neque tamen acceleratus.

Interdum typhoidi rursus algor successit, cyanosi quoque, quum mors appeteret, redeunte.

Urinae secretio omnino non impedita jam, reactione orta, augebatur.

Quemadmodum et ab aliis est observatum, item nos convalescentiam protractam, ac typhoidem vel cum inflammationibus jungi vel omnino ad inflammationes transire vidimus. Epidemiae initio hepatis hyperaemiam, bis erysipelas ex convalescentia protracta exortum observavimus, nec non periodo secundae typhoidem in urticariam exire vidimus. Ex quibus casibus semel exanthemate cessante parotitidem et otitidem, semel endocarditidem existere observatum est. Semel typhoides cum pneumonia, semel cum pleuropneumonia, quam tuberculosus secuta est, semel cum laryngobronchitide se conjunxit.

4) Geschichte der Choleraepidemie in Marienwerder von Dr. Heydenhain. Deutsche Klinik 1852. Nr. 7 und 8.

Prognosis.

Mortuorum et sanatorum ratio in hac epidemia observata, si cum aliis comparatur, nequaquam infausta apparet. Ex aegrotis enim in nosocomio curatis 150 obierunt 83 (55, 3 $\frac{1}{2}$), aegrotorum 133 in domibus privatis curatorum 59 (45, 1 $\frac{1}{2}$).

Causas, quae impedimento fuerint, quominus haec ratio vel secundior cernatur, magna ex parte non difficile est perspicere.

Cholerae supra jam diximus, paucis casibus exceptis, solummodo inter inferiorum ordinum homines saevisse. Itaque jam vivendi ratio, qua homines illi partem majorem egentissimi utuntur, habitationes malae humidaeque, hominum multitudine repletas, diaeta parum nutrienda eo valuisse credantur, ut non observarentur nisi cholerae formae gravissimae. Quo accessit, quod aegroti, in primis morbi stadiis nullo artis auxilio implorato, plerumque sero in nosocomium venerunt. Attamen alia quoque momenta ad curationem in nosocomio factam vim suam exhibuere. Primum, id quod gravissimum est, aedificium, in quo nosocomium institutum est, admodum humidum maleque constructum et loco incommodissimo situm aegrotis recipiendis curandisque nullo modo aptum est. Deinde, quum vulgus superstitione quadam ductum curam in nosocomio subeundam apud nos pariter atque aliis locis aversetur ac reformidet, plerique inviti, saepe vi coacti, in nosocomium accedunt, quae res, fieri non potuit, quin ad morbi decursum vim maxime noxiam haberet. Neque omittendum est, magnam aegrotorum partem ex longinquis regionibus huc esse advectam.

Etenim Rigae jam observatum est, modum, quo aegri ad nosocomium perferrentur, ad prognosin maximi momenti fuisse. Nam, qui per brevioram viam afferendi aut in corbis apportati fuerant, in iis morbi praesagium multo faustius erat, quam qui per viam stratam curru erant advecti. Quae observatio si vera est, nostrorum quidem aegrotorum longe deterior erat ratio, quippe qui omnes vehiculo spiris ferreis recellentibus carente per plateas more antiquo magnis lapidibus stratas in nosocomium afferrentur.

De sexu si quaeratur, utrique eadem erat prognosis. In infantibus annis 12 minoribus morbi praesagium secundius esse, vel inde elucet, quod ex infantibus hujus aetatis 14 in nosocomio curatis, quamvis plerique gravissime aegrotarent, quatuor tantum (28 $\frac{2}{3}$) obierunt.

Cyanosin algoremque insignem prognoseos infaustae esse nos quoque observavimus.

Symptoma valde ingratum alvi cruentae praebant, quae quidem et in hominibus subito morbo correptis et in illis, qui longius per tempus diarrhoeis laboraverant, apparebant. Cholero-dysenteria, quae pro dolor! vicies sexies in nosocomio observata est, quum ex aegrotis 26 tres solum convalescerent ceterique fere omnes jam stadio algido perirent, tristissimae erat prognoseos.

Ut prima epidemiae periodo cholero-dysenteria saepius exstitit, ita periodo secunda typhoides crebro perniciosissimis sequelis erat, quod malum, quum in casibus 39 exortum esset, vicies sexies (66, 3 $\frac{1}{2}$) exitum habuit letalem.

Singultus non tam frequenter ortus semper eventus letiferi signum apparuit.

Morbi vehementia in nosocomio nostro quanta fuerit, quo melius perspiciatur, satis est admonuisse, in aegrotis fere 25, quibus postea sanitas restituta fuerit, pulsum radialem longius per tempus omnino non, in decem parum percipi potuisse.

Quo si addideris, diarrhoeas cholerae similes, nisi cetera symptomata huic morbo peculiariter accederent, inter cholerae casus non esse relatas, curae in nosocomio institutae eventum haudquaquam tam adversum fuisse facile appareat.

Cura.

In nosocomio nobis rarius praebita est occasio, aegrotos in stadio prodromorum, a primis phaenomenorum exordiis usque ad primum vomitum, aut, si hic forte defuerit, ad aliorum symptomatum initia continuato, observandi.

Aegri in nosocomium domo allati hoc stadium omnes

jam superaverant in paucisque, qui in ipso nosocomio morbo impliciti erant, illud aut omnino non exstitit, aut tam celeriter decurrit, ut observationem fugeret.

Medicis in urbe artem exercentibus idem fere accidit.

Verum, observationes quantum docuerunt, contra leviora hujus stadii phaenomena morbosa praeter alia medicamina opium ad diarrhoeam, quae frequentissime inventa est, impugnandam, sive haec diarrhoea simplex, sive cholericum erat, remedium aptissimum se praestitit. Quod aut emulsinibus oleosis aut forma tincturae cum tinctura nuc. vom. junctae, aut tincturae anticholerae *Tielemanni* forma (tinct. valer. aether 3ij vin. ipecac. 3j tinct. op. croc. ʒj ol. menth. pip. gutt. V M.) porrigi solebat, quae forma ultima praecipue in diarrhoeis colica stipatis optimo cum successu est adhibita.

Paucis in casibus, sic curatis, cholera evoluta ingruit, quae tamen num, omni cura omissa, saepius exoritura fuerit, quum, quod dolendum est, diarrhoeam simplicem ab eis, quae in diarrhoeam cholericam et choleram evolutam transire potest, probe distinguere nequeamus, pro certo affirmari non potest.

Jam ad stadium morbi alterum, ad stad. cholerae evolutae, algidum, asphycticum, quod a primo vomitu, vel, si hic non exstiterit, ab aliorum symptomatum cholerae propriorum initiis usque ad reactionem continuatur, vertamur.

Ob casuum paucitatem de observationum veritate non nimis certo sponderi posset, nisi medicaminum huic stadio adhibitorum numerus tam exiguus esset, ut, singulorum efficacia satis saepe comprobata, certius videatur judicium fieri posse.

Aegrotorum domi curatio non solum in epidemia 1848 saeviente, verum etiam in altera anni 1853 ab uno maxime medico est exercita. — Qui praeter caloris artificialis usum externum (lagenis aqua fervida impletis), praeter cutis frictiones, panno laneo vel sicco vel remediis rubefacientibus (velut liq. ammon. caust., tinct. capsic. annui, ol. therebinth.) humectato institutas, praeter sinapismos spasmis leniendis adhibitos aegrotis ad usum internum

medicamenta aërophora, natrum carbonicum acido acetico saturatum praebere solebat, opio remediisque excitantibus, etiam si quando pulsus omnino deesset, prorsus evitatis.

Qua curandi ratione brevi, ut cholerae symptomata mitescerent sensimque cessarent, effecit, et evacuationibus finitis et corporis calore aucto aegrotisque, postquam spasmi evanuerant, celeriter convalescentibus. Si quando, evacuationibus subito desinentibus, simul cetera symptomata exacerbari coepta erant, vel reactionis stadio capitis obnebulatio dolorque ac calor exstiterant, remedio purgante (ol. ricini, calomel.), ne aegrotorum status in pejus verteretur, aut typhoides ingrueret, feliciter prohibuit. Quibus in casibus sanguinis detractio institui poterat, in iis venaesectio nem faciebat, cujus eventum plerumque prosperrimum fuisse testatur.

Qua cura medicis ille duabus aegrotorum partibus tertiis sanitatem restituit, nec unquam typhoidem exoriri vidit, cujus quidem evolutionem soli remediorum excitantium opique usui adscribit.

Curae externae modo allatae similis erat, quae in nosocomio adhiberi solebat. Namque lagenis aquae fervidae plenis saccisque avena fervente impletis saepissime mutandis calorem artificialem sustentare studuimus, simulque ad sanguinis circulationem periphericam excitandam vel extremitates vel totum corpus oleo therebinth. aut tinct. capsici annui fricuimus, nec non sinapismis aut suris aut toti dorso applicatis ad spasmos mitigandos multis in casibus prosperrimo cum successu usi sumus. Surarum spasmi suris leniter pressandis fricandisque ac pede tum paulatim inflectendo optime tollebantur.

Mortuorum numerus cum aegrotantium comparatus post nucleum vomicae, id quod dolendum est, solum in casibus 12 partim forma extracti spirit., partim forma tincturae adhibitam minimus fuisse cernitur, duobus tantum aegrotorum sic curatorum exstinctis (16,7%). Quod remedium, si pulsus paululum sentiri poterat, nonnunquam etiam iis in casibus, in quibus symptomatum complexus pessimae esset prognoseos, in usum vocatum est, quo facto, si a casibus duobus, quorum exitus funestus fuit, discesseris, stad. asphycticum omnino non exstitit.

Longe saepius quam sola per se nux vomica cum opio juncta (tinct. nuc. vom. tinct. opii croc. acc.) in usum conversa est, quae mixtio, interdum tinct. cort. aurant., quater, qui casus letalem habuerunt exitum, tinct. valer. aether. adjecta, casibus 30 fuit adhibita, quorum 16 eventu adverso fuerunt.

Magisterium Bismuthi, octies, quum singultus spasmique gravissima essent symptomata, in usum vocatum, quamquam in nonnullis casibus vehementissimis multum adjuvit, tamen cum plerisque medicamentis in cholera usitatis id commune habuit, quod dimidia aegrotorum pars mortem occubuit.

Infaustioris eventus ipecacuanhae usus erat, quae in casibus 13 sane desperatis, pulsu undecies omnino cessante, bis minimo brevique evanescente, adhibita fuit, novem aegrotorum mortuis. Quod remedium, dimidia quaque hora gr. 15 praebitis, sexies reactionem provocavit, inter quos casus semel gr. 300 demum, semel gr. 225 sumtis reactio est secuta. Qui duo casus, aequae ac duo alii, statim ad convalescentiam versi sunt, in duobus tamen, quos modo diximus, typhoide sequente, eventus letalis erat.

Calomel novies adhibitum bis alternatim cum camphora datum est, quorum aegrotorum alter stadio algido obiit, alter, nullis morbis secundariis exortis, convaluit. Reliquis aegrotis 7 singulis horae quadrantibus calomel gr. $\frac{1}{2}$ et liq. ammon. caust. gutt. 5 alternis sunt praebita, in tribus nulla reactione provocata, dum ex reliquis 4, qui omnes sanati sunt, unus convalescentia protracta, tres typhoide perfunguntur.

Crebro sanguinis depletiones institutae sunt, tum locales, tum venaesectiones. Cucurbitae, contra aciores dolores praecordiales colicamque adhibitae, praecipue in cholero-dysenteria applicatae sunt, quae res qualem habuerit eventum, ex iis, quae supra exposuimus, elucet.

Venaesectione amplius tricies in usum vocata, saepe paucae tantum sanguinis spissiusculi viscidique ac nigri guttulae provenerunt; nonnunquam, quum contigisset $\text{3j} - \text{ij}$ detrahere, sanguinis profluvium haesit, neque plus obtineri potuit. Raro tantum 3jv , quater 3viii deplere obtigit.

In universum tamen venaesectione in hac epidemia non multum profuit, nam iis quoque in casibus, in quibus 3iii majorve quantitas depletae fuerant, multo plures parte dimidia sunt mortui.

Interdum pulsus, quamvis venaesectione instituta accresceret, brevi tamen deminutus sentiri desiit. Compluries, etsi plus sanguinis detrahere contigerat, typhoides ingruit.

Sanguis effusus non, uti Dr. Oettingen⁶⁾ Varsoviae observavit, dum venaesectione fit, mutatus est. Oettingen quidem in multis venaesectionibus, quibus ab initio vix paucas sanguinis spissiusculi picique liquidae similis guttulas elicere potuerat, sanguinem paulatim rubriorem factum melius meliusque profluere vidit, quoad denique radio pleno scaturiret.

Iis in casibus, in quibus vel aegroti pulsu jam carentes in nosocomium allati sunt, vel, quamquam cura inita, pulsus minor minorque factus ad ultimum omnino cessavit, exceptis, quibus calomel cum liq. ammon. caust. vel ipecac. sunt porrecta, camphora in usum vocata est, gr. $\frac{1}{2}$ — j singulis horae quadrantibus vel dimidia quaque hora vel singulis horis praebitis.

Aegrotorum 42 tali modo curatorum tantum 11 convaluerunt, ex quibus 8 extemplo e reactionis stadio in convalescentiam transiere, tres typhoide perfuncti sunt. Ex reliquis autem aegroti 26 in stadio algido, 5 typhoide extincti sunt.

In reactionis stadio cura non tam necessaria erat, nam multis in casibus, diaetae regulis tantum rite observatis, convalescentia brevi secuta est. Camphorae usus eo usque est continuatus, dum circulationem sanguinis ad normam fieri ex pulsu caloreque aucto ac cutis cyanosi cessante appareret.

Si quod cholerae symptoma remanserat, id secundum universales therapiae leges est oppugnatum.

Nec magis in convalescentia protracta remediis fortioribus utendum erat. Etenim typhoidis periculo imminente

6) Rückblick auf d. Choleraepidemie in Warschau im Jahre 1852 in: Beiträge zur Heilkunde v. der Gesellschaft pract. Aerzte in Riga 1853. Vol. 11.

fomenta frigida capiti applicata et hirudines ad septum narium appositae multum profuerunt.

Majoris momenti typhoides erat. Capitis obnebulatione caloreque auctis, glacies vel fomenta frigida aegroti capiti imposita sunt, remediumque vesicans cervicibus est applicatum, dum ad usum internum frequentissime aq. oxymuriatica, nonnunquam calomel porriguntur. Cucurbitae cervicibus appositae, hirudines septo narium applicatae, et, siquidem per aegroti constitutionem licebat, venaesectio optimum effectum praebuere, ut prognosis melior, quam nulla sanguinis detractio instituta, fieri posset. Sanguis hoc stadio emissus placentam normalem a sero separatam ostendit, dum sanguis, stadio algido effusus, in unam massam majorem coagulatus prope ad gelatinae e fructibus paratae similitudinem accedit.

Inflammationes hoc stadio exortae pro suis quaeque indicationibus sunt curatae.

Anatomia pathologica.

Cadaverum sectiones 22 huc institutae eventum habuerunt iis, quae aliàs observata sunt, tam similem, ut illum certius describere hoc loco alienum videatur.

CAPUT III.

Conclusiones quaedam.

Licet jam *Plinius*⁷⁾ cholerae mentionem injiciat, *Aëtius*que et *Aretaeus* ac *Celsus* de ea accuratius exposuerint, nec non saeculo quarto decimo nonnulla scripta persica de eadem sint edita, ac *Sydenham* epidemiam anno 1689 in Anglia saevientem descripserit, tamen primam descriptionem certam medico cuidam *Curtis*, qui anno 1782 et in urbe Madras et in insula Ceylon artem medicam factitabat ipseque morbum saepissime observavit, acceptam referimus.

7) *Histor. natur. Lib. XXVII. Cap. XXV.*

Verumtamen ex anno 1847 demum, quum regiones tropicas excessisset, cholera omnium animos ad se advertit, quo factum est, ut literarum ad eam pertinentium multitudo magnopere augetur. — Ceterum morbi naturam fere non planius cognoverunt, quam antea cognitam habuerant, unde evenit, ut hodie medicos de eisdem quaestionibus disceptare videamus, in quibus explicandis jam annis 1830—32 occupati tenebantur, praesertim quae est de morbi origine ac propagatione.

Epidemiae, qualis hic Dorpati apparuit, contemplatio aequae ad originem miasmaticam, quam ad contagiosam statuendam nos adducere potest. Nam de primo morbi casu nullum monstrari potest contagium, quo accedit, quod malum certis regionibus, quin etiam domibus, quas et prioribus epidemiis praecipue invaserat, quasi adhaerebat. Quarum domuum habitatores alio translati integri intactique mansere, donec, in pristina domicilia reversi, extemplo majore ex parte aegrotare inciperent. Porro homines, oppidi partes altius sitas incolentes, qui in eas regiones pervenerant, ubi cholera saeviebat, postridie aut compluribus diebus, postquam in sua domicilia rediere, in morbum inciderunt. Attamen hi casus sporadici erant, morbo per domus vicinas non propagato. Quae omnia nos impellunt, ut miasmaticam mali propagationem ponamus. Verum ex altera parte complures casus, quos cap. I. uberius exposuimus, omnem videntur dubitationem eximere, quin cholera ex altero homine in alterum transferatur. Deinde, quum morbus commercium frequentius secutus a Petropoli prius Rigam, quam Dorpatum, allatus fuerit, eum per homines aut res ex uno loco in alterum translatum esse apparet. Quo adde, quod in primo affectionis casu, quamvis contagium demonstrari nequirit, tamen saltem fieri potuit, ut illud haud deesset.

Jam, si quaeratur, in cholera utrum contagium an miasma adsit, ad eam quaestionem solvendam plurimum interest, ut exquiramus, quae ratio principio choleram provocanti cum miasmate palustri, quod in nostris exstat regionibus, intercedat. Dorpati quoque, priusquam cholera erumperet, gravissima febris intermittens epidemia praecesserat, quae, quum cholera exstitisset, finem habuit. Inter quos morbos,

nisi quod in utroque medullae spinalis affectio, at ea tamen nequaquam unius ejusdemque naturae, statuenda est, nihil reperitur analogi.

Medicis Rigensibus, uti *Müller, Irmer, Sodoſsky*, aliis secundum observationes ipsis oblatas de miasmatica cholerae propagatione persuasum est. *Sodoſsky*⁸⁾, qui in fabrica, c. 4 mill. russ. ab urbe infecta distante, 800 opera facientes, quamvis commercium cum urbe frequentissimum esset, per hebdomades 4 cholera intactos manere vidit, quo tempore transacto, in fabrica quoque epidemia exorta est, choleram nullo modo per aërem, sed subter terram per soli strata viam suam occultam arcanamque facere censet, secundum certas quasdam leges longius longiusque progredientem. Nam tum demum, quum regionis alicujus interiora miasmate cholerico penitus penetrata sint, id per supremum terrae stratum ad atmosphaeram egressum ad hujus regionis incolas vim suam exhibere, quam vim verisimillimum sit in locorum, ubi miasma proruperit, vicinia infestissimam se praebere. Qua sententia posita, observationem tam creberram, qua intra urbem infectam singulae domus plateaeque vel frequentissime vel vehementissime cholera invadi cernantur, simplicissimo modo sibi explanare posse videtur. Ad quam sententiam confirmandam licet et hoc pro argumento afferri possit, choleram in itinere suo saepe, nonnullis regionibus intermissis, quasi saltuatim ferri, id quod, si principium choleram provocans per aërem propagari sumas, fieri non potuerit, tamen opinio ista idcirco a veritatis specie recedit, quod cholera semper in ea loca, quorum frequentissimum sit cum loco affecto commercium, transferri solet.

At, duabus sententiis inter se oppositis, ut in aliis multis quaestionibus, ita in hac quoque verum credatur positum esse in medio. Itaque in cholera contagium indirectum, i. e. materialium organismo affecto productarum per aërem propagatio statuenda videatur, quae in organismo altero, constitutione sanguinis homogenea (pariter ad dissolvendum apta) praedito, eadem morbi phaenomena simul cum contagii regeneratione efficiat.

8) cf. die Cholera in Riga im J. 1848 v. Dr. *Müller* pag. 30 in: Beiträge zur Heilkunde, von einer Gesellschaft pract. Aerzte zu Riga. 1851. Vol. I.

Celeberrimus *C. Schmidt*⁹⁾ cholerae originem ex contagio, hominum ad id proclivium sanguinem dissolvende, rerumque externarum effectu physico vel chemico ita repetit, ut contagio isto solummodo quandam ad cholerae inclinationem effici, sed rerum externarum, velut temperiei subito mutatae, excessuum in diacta, animi commotionum, vim et efficaciam ad provocandum totum cholerae symptomatum complexum necessariam esse arbitretur.

Eandem sententiam Dr. *Oettingen* Varsoviensis ex plurium epidemiarum observatione petivit¹⁰⁾. Quo iudice, omnes molestiae, quibus cholera alicubi saeviente genius epidemicus manifestatur, quibusque tunc nemo fere carere solet, ex proclivitate quadam ad cholerae contagii cholerici vi omnibus insita originem ducunt.

Majorem vero ad sanguinem magis dissolvendum proclivitatem et nutrimenta mala et commoratio in domiciliis male ventilatis immundisque ac nimia hominum multitudine impletis afferre videntur.

Nulla exstant signa, ex quibus cholera exorituram esse in singulis hominibus jam prius cognosci queat. Nam, etiamsi medici Petropolitani sibi observasse videntur, conspicuam pulsus retardationem cholerae jamjam oriturae pronunciam esse, tamen hanc observationem hic Dorpati non vidimus confirmatam, quo accedit, ut illius veritas vel ideo admodum videatur dubia, quod, quamquam evacuationibus jam coeptis, pulsus tamen non tantopere retardatus cernitur.

Quae omnia si complexi erimus, qualis agendi ratio apta sit, qua cholerae propagationi certi ponantur limites, facile per se intelligitur. Etenim, ut prohibeatur, quominus contagium cholericum aut per homines aut per res propagetur, vel ut saltem, quantum fieri potuerit, ejus propagatio minuat, videndum est, ut regionis affectae cum circumjacentis commercium quam maxime impediatur. Qua in re non est omittendum, contagium cholericum aequè per res, veluti vestimenta, atque per homines alio transferri posse, id quod quibusdam observationibus in nostris quoque pro-

9) cf. pag. 83 operis praeclari: Charakteristik der epidem. Cholera gegenüber verwandten Transsudationsanomalien. Leipzig und Mitau 1850.

10) l. c. pag. 421.

vinciis est confirmatum. Deinde, cholera appropinquante, curandum est, ut aedificia, quae apta credantur morbo potissimum recipiendo, vacuentur purgenturque ac rite ventilentur. Porro magistratum est, locis, in quae contagium maxime compulsus videatur, notandis atque intersepiendis, mortuorum exsequiis celebratoribus vetandis, quavis excessuum occasione prohibenda, nutrimentorum, quae maxime noxia esse experientia docuerit, venditione impedienda morbi propagationem quam maxime coërcere.

Ad hominum jam aegrotantium curam quod attinet, intoxicatio nobis oppugnanda est ad hunc diem minus cognita, quam ut accommodatum deligere possimus antidoton. Eam tamen viam ulterius sequendo, quam *C. Schmidt*¹¹⁾ ingressus est, qui quidem vir doctus disquisivit, quid differret ratio, quae sanguini hominum cholera affectorum, quaeque sanguini normali cum variis substantiis, uti cum saccharo uvarum, cum urea, cum amygdalino et asparagino, intercederet, sperare possumus, fore, ut tempore progrediente, contagio cholerico cognito, morbi cura rationi consentanea inveniatur.

Nos qua curatione usi simus, quique ejus eventus fuerit, quum cap. II. fusius exposuerimus, superest, ut duas res ad typhoidem pertinentes commemoremus.

Quantum observationes in nosocomio collectae docuerunt, opii et medicamentorum excitantium usus ad typhoidis evolutionem nullam vim exhibere videtur, quippe quum ex aegrotis 53 e stadio algido sanatis 24 qua opium, qua remedia excitantia, plerumque una, et aegrotorum 39 in typhoidem transgressorum 22bis tantum illa, quae diximus, medicamina praebita fuerint. Quodsi respexerimus, medicamenta excitantia solum asphyxia aut imminente aut jam exorta adhibita esse, graviusque aegrotantes saepius, quam qui leviori cholerae forma implicentur, in typhoidem transire, non possumus quin remedia illa opprobrio jam memorato liberemus. Quin etiam medicamentis excitantibus, praesertim camphorae, hoc meritum derogare non possumus, quod multis in casibus, in quibus sanguinis circulatio omnino

evanuerat, eam rursus excitaverunt, qua re tamen haud dubie non parum utilitatis est allatum.

In typhoidis curatione a remediis diureticis auxilium peti, nunquam visum est necessarium, nam, reactione coepta, urinae secretio rediit. Omnino renes in cholera partes minus graves sustinere videntur. Quod urina secerni desita est, haec nimirum processus morborum sequela fuit, ut in quo secretio tam profusa, qua et urea¹²⁾ ejiceretur, per tractus intestinalis membranam mucosam facta sit et sanguis tam facile in vasorum capillarium systemate stagnaverit, id quod in renum rete capillari tam longe extenso eo facilius accidere potuit. Quae res utrum tanti momenti sit necne, sola hac observatione coargui potest, num in hominibus ex cholera sanatis saepius, quam in aliis, renum degeneratio morbo Brighthii peculiaris reperiatur, quae res tamen, quod equidem sciam, ad hanc diem observata non est.

12) cf. pag. 72 libri a *C. Schmidt* edit.: *Charakteristik der epidem. Cholera etc.*; cf. *Geschichte der Choleraepidemie v. 1853 in Berlin* a *Puterbock* edit.; in: *Deutsche Klinik* 1853. Nr. 11.;

11) l. c. pag. 59—68.

Theses.

1. *Typhoides, qualis post choleram exsistit, neque stadium ejus est, neque intoxicatione uraemica nititur.*
 2. *Temporibus bellicis magis therapeuta, quam chirurgo, opus est.*
 3. *Exstat attractio sanguinis ad organa.*
 4. *Haemitis exstat.*
 5. *Usus belladonnae prophylaxeos febris scarlatinae causa haud refutandus est.*
 6. *In morbo curando prius symptomata singularia periculosa, quam natura morbi, curanda sunt.*
-